

УДК 347. 782 (477)

КИЇВ АЛЛИ ГОРСЬКОЇ

Олексій ЗАРЕЦЬКИЙ

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник відділу культурологічних досліджень ННДІУВІ

Анотація. У статті досліджується Київ крізь призму життя, творчості та суспільно-політичної діяльності однієї людини – Алли Горської.

Проаналізовано генезу Києва за життя Алли Горської, визначено певні хронологічні рамки, головним чином йдеться про Київ 1962 – 63 рр. – час становлення і одночасно найвищу хвилю шістдесятництва, Клубу творчої молоді «Сучасник». Феномен центру України та українства, Київ аналізується в історичному, урбаністичному та у вимірі щоденного життя. У 1940 – 60-х рр. продовжувалось становлення Києва як центру України у специфічних, не завжди сприятливих умовах УРСР. Показано тенденцію часткової українізації міста в умовах радянського русифікаторського тиску. Київ повільно і важко йшов до того, щоб стати столицею незалежної України.

Ключові слова: Київ, Алла Горська, українізація, урбаністика, центр України та українства.

КИЕВ АЛЛЫ ГОРСКОЙ

Алексей ЗАРЕЦКИЙ

кандидат филологических наук,

старший научный сотрудник отдела культурологических исследований ННИИУВІ

Аннотация. В статье исследуется Киев через призму жизни, творчества и общественно-политической деятельности одного человека – Аллы Горской.

Проанализирован генезис Киева при жизни Аллы Горской, определены хронологические рамки, главным образом речь идет о Киеве 1962 – 63 гг. – времени становления и одновременно наивысшего подъёма шестидесятничества, Клуба творческой молодежи «Современник». Феномен центра Украины и украинства, Киев анализируется в историческом, урбанистическом и в измерении повседневной жизни. В 1940–60-х гг. продолжалось становление Киева как центра Украины в специфических, не всегда благоприятных условиях УССР. Показана тенденция частичной украинизации города в условиях советского русификаторского давления. Киев медленно и трудно шёл к тому, чтобы стать столицей независимой Украины.

Ключевые слова: Киев, Алла Горская, украинизация, урбанистика, центр Украины и украинства.

KYIV OF ALLA HORSKA

Oleksiy ZARETSKYI

Candidate of Sciences in Philology,

senior research associate of Cultural Studies Department of NRIUWH

Annotation. *In the article the city of Kyiv in 1940's–60's is investigated. This is done through the prism of the life, social and artistic activities of one person – Alla Horska. In the paper the genesis of Kyiv during the life of Alla Horska is analyzed. The chronological frame is also defined – it is Kyiv of 1962's–63's – the time of high wave of 60's movement, Creative Youth Club «Suchasnyk». The phenomena of Kyiv – the center of Ukraine and ukrainianism is analyzed in historical, urban dimensions and everyday life also. In 1940's–60's the process of development of Kyiv as the center of Ukraine in specific negative conditions of Soviet Ukraine continued. In the paper it is shown the tendency of partial ukrainianization under russification pressure. Kyiv hardly and slowly was moving to become the capital of independent Ukraine.*

Key words: *Kyiv, Alla Horska, ukrainianization, urbanistics, center of Ukraine.*

Київ – важлива частина нашого терену, центр України та українства у певному широкому розумінні історії, культури. Отже, нас цікавить тема Києва як певної унікальної, особливої урбаністичної цілісності і, в першу чергу, як столиці УРСР у 1940 – 60-х рр. ХХ ст. Розвиток Києва як культурного феномену у зазначений період показано крізь призму життя, творчості, суспільно-політичної діяльності однієї людини – Алли Горської.

Епістолярій Алли Горської опубліковано та досліджено, існує багато мемуарної літератури про неї. Це створює основу для того, щоб говорити про Київ тої доби з точки зору і у сприйнятті відомої художниці та громадського діяча [5, 8, 13]. Також будемо вести мову про тодішній Київ, звертаючи увагу на обставини щоденного життя містян, про які не могла не знати Алла Горська і які не могли не впливати на неї.

Говорячи про Київ Алли Горської, доцільно визначити певні хронологічні рамки, головним чином це 1962 – 63 рр. – час становлення і разом з тим найвища хвиля шістдесятництва, Клубу творчої молоді.

І далі будемо давати урбаноніми Києва саме у цей період (так їх називала Алла Горська), а в дужках – сучасні.

Алла Горська зробила свій внесок у створення міського обличчя Києва – зокрема мозаїчного оформлення готелю «Дніпро» на площі Ленінського комсомолу (нині Європейська) у співавторстві з Г. Синицею та Г. Зубченко [20, 60]. Це оформлення не витримало ремонтів 1990-х років у «євростилі».

Оформлення ресторану «Метро» на Хрещатику планувалося, але замовлення А. Горська не отримала [20, 36]. 1964 р. було виконано вітраж «Шевченко. Мати» у Червоному корпусі Університету ім. Т. Шевченка у співавторстві з О.Заливахою, Г.Севрук, Л.Семикіною, Г.Зубченко. Вітраж було знищено за вказівкою керівництва Київського міськкому Компартії України. Це окрема тема, якій присвячена відповідна література [5]. Планувалося також оформлення вестибюля Жовтого корпусу того ж Університету (бульвар Т.Шевченка, 14), але далі переговорів і попередніх ескізів справа не пішла. У 1967 – 68 рр. у співавторстві з В.Зарецьким та Б.Плаксієм було виконано розписи ресторанів «Полтава» («Наталка») на виїзді з міста на Бориспіль та «Вітряка» на Одеській площі. Збереглася лише мозаїка на фасаді «Вітряка». Києва архітектурного у її живописі та графіці не представлено, та й урбаністики у цілому майже немає.

Алла Горська приїхала до Києва на початку 1944. Майже напевно – вперше. Та й батьки тут ніколи не жили, а якщо й бували, то ненадовго, проїздом. Обставини цього переїзду досліджено нами у рамках ленінградського періоду родини Горських [9].

На той час це було місто з понищеними у 1930 – 40 рр. соборами, із майже щент зруйнованим Хрещатиком, ще без пам'ятника В.Леніну, встановленому 1946 р. Тут Алла Горська отримала освіту, вийшла заміж. У цьому місті брала участь у формуванні кола шістдесятників, Клубу творчої молоді «Сучасник», пізніше руху опору. Значна частина творчості припадає на цей період. Під Києвом загинула і в цьому місті похована.

Батько Алли Горської отримав взимку 1943–44 рр. квартиру на вулиці Г.Чудновського (з 1955 р. – І.Репіна, нині – Терещенківська), № 25 у наріжному будинку з вулицею Л.Толстого. Тоді цей будинок мав якийсь стосунок до відомства кіно, і Олександр Горський отримав її відповідно до посади. Батьки Алли Горської часто називали цю вулицю Чудновського, Алла Горська – завжди Репіна. Частина Києва, де знаходилась вулиця Репіна, сформувалась у середині XIX ст. Прокладення вулиці Володимирської було пов'язане із розташуванням міст Володимира і Ярослава. Відповідно до київського рельєфу вона тягнеться від Золотих воріт по продовженню старокіївських гір. Планування цієї частини міста визначалось розташуванням Червоного корпусу Університету, який було розміщено на Володимирській, та прокладенням бульвару Шевченка. Саме таке рішення приймалось за участю царя Миколи I та архітектора В.Беретті [2, 21].

Квартал вулиці Репіна, де замешкали Горські, точнісінько навпроти кварталу Червоного корпусу. Між ними сквер, закладений за побажанням Університету. По Другій світовій війні він зберігав вигляд початку XX ст., хоча було висаджено багато нових дерев. Парк і донині зберігає той самий вигляд, що й за часів Алли Горської. Нема алеї райських яблук, сонячного годинника, частину старих дерев вирубали. З'явилися лише деякі кущі, квітники і, звичайно, бруківка на алеях та лавки [15, 187 – 188]. Алла Горська побачила сквер вже із встановленим 1939 р. пам'ятником Тарасу Шевченку (раніше тут стояв пам'ятник царю Миколі II). І саме тут у 1960-ті збиралися для вшанування пам'яті поета українські опозиціонери. Залишилися яскраві спогади участі Алли Горської [13, 167 – 178]. Відзначимо також, що і Шевченківський сквер розташований на продовженні старокіївських гір, але вже на некрутому схилі, від нього починається спуск до либідської частини міста. Від будинку Горських досить помітний схил у напрямках вулиць ІІ.Толстого та М.Горького (Антоновича).

Мікрорайон помешкання Алли Горської в архітектурно-урбаністичному аспекті мало змінився від кінця XIX ст. дотепер. Декілька будинків пов'язано з іменем родини Терещенків. Навпроти через вулицю Репіна – Шевченківський скверик, через вулицю Льва Толстого по діагоналі – окраєць Терещенків. У 1960-ті роки у ньому знаходився рентгенологічний інститут, нині – медична бібліотека. Слід відзначити, що цей окраєць характеризують як архітектурно невдалий, еkleктично стилізований під російськість [3]. Так само будинок, у якому мешкали Горські, архітектурно

невизначений – його і не згадують в архітектурних довідниках.

Будинок на розі Репіна і бульвару Шевченка також належав Терещенкам (нині музей Т.Г. Шевченка, де зберігаються твори Алли Горської на шевченківську тематику). У будинку №1 по вулиці Терещенківській на розі з Богдана Хмельницького нині знаходиться Національний музей літератури; у ньому музейний фонд Алли Горської – мистецькі твори, документи, книжки з її бібліотеки, меблі. Також є фонд Алли Горської у Центральному державному архіві-музеї літератури та мистецтва України (ЦДАМЛМУ) на території Національного заповідника «Софія Київська». Велика кількість документів, що стосуються Алли Горської, зберігається у Галузевому державному архіві СБУ на вулиці Золотоворітській. Власне, на вулиці Репіна Терещенкам належав окраєць, де нині Російський музей, а окраєць, де нині Музей Богдана та Варвари Ханенків (Варвара – з дому Терещенків), за часів Алли Горської мав еклектичну назву – Музей західного і східного мистецтва [13].

Навпроти від будинку Горських через вулицю Льва Толстого – будинок 1950-х років. Кияни називають їх сталінками – п'ятиповерхівка із силікатної цегли, трохи декорована ліпниною з бетону. У цьому будинку завжди була крамниця, яку багато разів перепрофільовували. Це один із небагатьох будинків у цьому мікрорайоні, збудований після 1913 р.

За життя Алли Горської у Києві місто зазнало значних змін. Як урбаністична цілісність Київ кінця 1940 – початку 1950 рр. суттєво різнився від міста другої половини 1960 – 1980-х рр., а надто від теперішнього. Можна визначити принаймні три важливі речі. По-перше,

на правому березі виникли нові вулиці, які формують його урбаністичне обличчя: серед більших – бульвари Дружби народів (1945 – 48 рр.), Лесі Українки, проспект Науки (1960 – 70 рр.); по-друге, з'явилися житлові масиви, збудовані індустріальним шляхом; і останнє – місто поширилося на лівий берег.

Щоб уявити масштаби цих новобудов, відзначимо (як окремих характерних приклад), що вулиці Кіквідзе, яка нині сприймається як центр міста і йде від перетину бульварів Лесі Українки та Дружби народів, не було взагалі – тут простелялося поле.

Будинок, де замешкали Горські, типовий триповерховий дохідний, кінця XIX ст. [14]. Це будівництво передувало пізнішим 7 – 8-поверхівкам з ліфтами початку XX ст. Будинок Горських у 1920 – 1930 рр. було нашвидкуруч поділено тимчасовими перегородками на менші квартири. Це була типова практика. Жодної перебудови не проводилося. Квартира Горських на третьому поверсі мала темну напівкухню-напівкоридор і напіввану-напівкухню [14]. Все це було суміжне. З 1955 р. підселили одну родину – ущільнили. Але застережемо, що у місті чітко розрізнялися малонаселені комуналки – 2 – 3 родини і багатонаселені – 5 – 7 родин, а часто й більше. Був телефон 5-80-59, початково з п'яти цифр, пізніше додали попереду «Б». На початку 1960-х замість «Б» почали писати «2».

Оскільки телефонізація була частковою, телефон вважався елементом не лише добробуту, а й престижу. Уявлення про зв'язок по місту дає кількість телефонів-автоматів – 200 апаратів у 1950 р., 1100 – у 1960 р. Кияни знали, де стоять справні, а де несправні апарати. Багатьом знайомим було технічно складно телефоном

попередити про свій прихід, тому побутувала практика, яка на сьогодні зникла. Знайомі могли знизу під будинком голосно гукати: «Алла! Віктор!», – аби перевірити, чи є хтось вдома, і не підійматися на третій поверх.

По війні водогін поступово добудували, ремонтували. Траплялися випадки, що воду давали на кілька годин уночі, але на початок 1960-х років перебої з водою припинилися. Дах у будинку Алли Горської протікав, коли випадало багато снігу, він танув від тепла будинку, вода просочувалася у щілини, стики жерстяного покриття. Бувало й таке, що вона сама чистила дах, коли не вдавалося домовитись із двірником. Внутрішній вигляд помешкання Алли Горської докладно описано нами [5, 115 – 126].

По смерті художниці доля будинку була така: після капремонту 1975 – 77 рр. у ньому розмістили дитячу лікарню, яку розширили за рахунок прилеглого корпусу. У листопаді 1995 р. на будинку ліворуч від колишніх вхідних дверей встановлено меморіальну дошку: «У цьому будинку в 1944 – 1970 роках жила і працювала визначна громадська діячка художниці Алла Горська (1929 – 1970)» – скульптор Борис Довгань, архітектор Флор Юр'єв.

Пишучи про Київ Алли Горської, треба хоча б пунктирно окреслити щоденне життя тої доби, яке, втім, достатньо докладно описано і мало чим різнилося від побуту інших великих міст СРСР: черги, дефіцит товарів, низька якість послуг тощо. Слід нагадати про магічне слово *постачання*. У місті ширилися чутки, що Київ 1960-х ніби мав першу категорію, і в крамницях, принаймні у центрі міста, налічувалося до 10 різновидів ковбас і до 20 твердих сирів. І це було значно

ліпше, аніж у більшості інших міст УРСР чи загалом Радянського Союзу. Звичайно, окрім Москви.

Звернімо увагу, що Олена та Олександр Горські дбали про побут. Від'їжджаючи до Одеси 1953 р., вони залишили дочці і зятю умебльовану квартиру, посуд, програвач із системою у 78 обертів на хвилину, а вже пізніше О. Горський подарував телевізор та холодильник. Програвач був старий, хоча й справний, і майже не використовувався. Підбірка платівок була невелика. Телевізор Алла Горська майже не дивилась, хіба зрідка змагання з фігурного катання. Не можна сказати, що вона не слідувала за модою. У середині 60-х придбала модні тоді меблі – зі світлого дерева із світлою оббивкою, низькі.

Закупки робили у молочних крамницях на Горького (Антоновича), що неподалік, та на Червоноармійській (Великій Васильківській), трохи нижче від площі Толстого. Найближча хлібна крамниця знаходилась на площі Толстого на розі з вулицею Пушкінською (№ 2/45) у примітному будинку з еkleктичними архітектурними надмірностями. У цьому ж будинку містилась ощадна каса, якою послуговувались Алла Горська та Віктор Зарецький. Декілька продовольчих крамниць розміщувались у будинку Мороза (тоді чомусь говорили Морозова, № 61/11) – великій примітній 8-поверхівці на розі Володимирської та Толстого. У 1950-ті роки у сфері торгівлі сталися разючі зміни – за Сталіна на все місто працювала одна молочна крамниця. Всі закупки робили на базарах. Художня школа та Київський художній інститут, де по війні вчилася Алла Горська, знаходилися на вулиці Смирнова-Ласточкина (Вознесенському узвозі), яка сполучала

два найбільших у Києві базари – Сінний та Житній, і на ній вирувало життя.

Площа Толстого, що зовсім поруч із помешканням Алли Горської, була вигідною у транспортному відношенні. Із залізничним вокзалом сполучення було просте – тролейбусом маршруту 10, так само із аеропортом «Жуляни» – без пересадок тролейбусом маршруту 9. До Річкового вокзалу, звідки діставались Канева, треба було їхати з пересадкою – спершу Хрещатиком до площі Ленінського комсомолу (Європейської), а потім трамваем маршруту 16 до Річкового вокзалу. На привокзальній площі знаходилася приміська автостанція. З неї Алла Горська їздила, зокрема, до Гельм'язива Золотоніського району у 1970 р.

У Києві з Аллою Горською пов'язано ще три важливі адреси: Художня школа – Художній інститут (нині Національна академія мистецтва та архітектури), які містились в одному будинку на вулиці Смирнова-Ласточкина. У школі вона навчалась з 1946 р. до 1948 р., в Інституті – у 1948 – 54 рр. Вже пізніше, у 1959 – 1962 рр., викладала у Художній школі. А також – майстерня на вулиці Філатова, 7А (1959 – 70 рр.) та осідок Клубу творчої молоді у Жовтневому палаці (нині Міжнародний центр культури і мистецтв) – кімната №13 (1962 – 63 рр.).

Можна вважати, що садиба Інституту розташована у межах міста Володимира – Ярослава, де знаходилася його частина – Копирів кінець. Інститут стоїть над урвищем, тут, імовірно, проходили вали. Поруч з вхідною брамою на території Інституту встановлено пам'ятник «Художники – жертви репресій» з іменами, серед них – ім'я Алли Горської. В Академії зберігаються її дипломна робота – полотно «Санкомісія», інші твори.

Під Художнім інститутом, униз вулицею Смирнова-Ласточкина, був дуже специфічний район. Нетрища, які мали репутацію злочинських. Але впорядкували цей район і збудували Подільський критий ринок на місці Житнього базару вже до 1980 р. Першим і одним із найважливіших маршрутів Алли Горської по Києву був шлях з її квартири до Художньої школи і Художнього інституту. Аллу часто возили туди службовою машиною. Можна було їхати громадським транспортом – трамваем, який часто видно на повоєнних фото Києва, від площі Льва Толстого до площі Богдана Хмельницького (Софіївського майдану).

На очах Алли Горської відбулися деякі зміни – Золоті ворота відремонтовано 1949 р. і тоді ж закладено сквер. Наприкінці 1960-х знесли декілька старих 2-, 3-поверхових будинків навпроти Театру опери і балету та звели не дуже вдалий 8-поверховий. Будинок Опери, площа Богдана Хмельницького мали до перебудов 1970 – 80-х рр. відчутно інший вигляд.

Інший маршрут, після того як розібрали руїни на Хрещатику, – тролейбусом від зупинки, що поряд із кінотеатром «Київ» (який існує донині), до площі Калініна (пізніше Жовтневої революції, нині майдан Незалежності), яка також суттєво різнилась від сучасного вигляду, 1, 11, 13-м маршрутами тролейбуса, з початку 1960-х – 20-м маршрутом. На площі Калініна пересідати на 16 чи 18 тролейбус, аби їхати до Львівської площі. Від Львівської площі було вже хвилин 5 пішки до Інституту. Коли Алла Горська ходила цією площею, там не було ані Будинку торгівлі, ані Будинку художника, ані довгобуду Театрального інституту ім. Карпенка-Карого.

Спершу Віктор Зарецький як член Спілки художників отримав майстерню на вулиці Філатова, неподалік від готелю та ресторану «Дружба». А невдовзі, коли Алла Горська стала членом Спілки художників і отримала підстави для надання майстерні, на двох із Віктором Зарецьким мали вже більшу у будинку поруч на Філатова, 7А на четвертому поверсі майстерню №52. 7 грудня 1970 р. її тіло привезли з моргу Інституту судово-медичної експертизи для прощання до будинку майстерень, але труну з автобуса не виносили. В самій майстерні було встановлено меморіальну траурну експозицію. Звідти вирушили на Берковецьке кладовище (нині Міське). На кінець 1950-х це була хороша і престижна майстерня, що займала близько 40 кв. м. Під будинок майстерень надали проект середньої школи без змін. Це був перший у Києві великий будинок спеціально для майстерень, тому там працювало досить багато керівників Спілки художників. Бульвар Дружби народів мав назву «Автострада», з 1959 р. – сучасна назва. Але Алла Горська та Віктор Зарецький не говорили «Автострада», а – на Чорній горі (топонім, який майже вийшов з ужитку) чи на Філатова. До майстерні на Філатова їхали тролейбусами, що йшли з Хрещатика (маршрути 1, 11, 13), а на площі Толстого приєднувалися маршрути тролейбусів 10 і 12. З вулиці Репіна був найближчий шлях до майстерні – їхали 10 тролейбусом до зупинки «Чеська» і там переходили бульвар Дружби народів навпростець до майстерні, іншими тролейбусами доїжджали так само по Червоноармійській (Великій Васильківській) до зупинки «Загородня», а потім перейти Червоноармійську і прямувати трохи нагору по вулиці Кудрі. Ходили і пішки,

що займало менше години від будинку на Репіна.

По дорозі до майстерні на Філатова треба було проминути стадіон імені Микити Хрущова. Не було ані готелю «Русь», ані «Спорт». Палац спорту здали лише 1960 р. На місці планетарію знаходився Палац фізкультури – переобладнаний павільйон Всеросійської виставки 1913 р. На площі домінувала колонада стадіону у стилі сталінського класицизму. Принаймні один-два рази Алла Горська була на футболі, який займав у житті Києва порівняно вагоме місце. Володимирський базар був під відкритим небом – на його місці нині Палац «Україна», який почали зводити ще у другій половині 1960-х років. Будинок Володимирського ринку розмістився поряд – на вулиці Горького (Антоновича), збудований у 1965 – 68 рр. Навпроти базару була автобусна станція. За найбільш вірогідною версією [6, 7], саме тут рано-вранці 28 листопада 1970 р. Алла Горська сіла у приміський автобус Київ – Васильків, доїхала до Василькова і невдовзі загинула.

Третю адресу – осідок Клубу творчої молоді у Жовтневому палаці – розглянемо разом із Хрещатиком. Алла Горська не могла не бувати на зруйнованому Хрещатику. Хрещатик забудовували до середини 1950-х. І цю проблематику обговорювали у місті досить часто.

Одним із чільних розробників забудови Хрещатика та архітектором низки будинків був Анатоль Добровольський – знайомий родини Алли Горської та Віктора Зарецького. Саме він зініціював використання мотивів українського бароко у вирішенні, зокрема, будинків №13 – 17 поряд із Пасажем та якоюсь мірою і телецентр на Хрещатику, 26 [20, 36 – 37].

У грудні 1954 р. відбулася всесоюзна нарада будівельників і архітекторів у Москві. Почалися нові віяння, відбувся стилістичний перелом у процесі забудови Хрещатика [20, 30]. А. Добровольського було критиковано за впливи українського бароко і, врешті-решт, усунуто з посади головного архітектора Києва. Неоднозначність сприйняття нового Хрещатика і дискусії тривали і в 1960-ті роки.

У цій частині міста від площі Толстого до Бессарабської і далі Хрещатиком та поруч із ним мало не кожен будинок «пам'ятає» Аллу Горську. На площі Толстого знаходились ошадкаса, хлібна крамниця, перукарня, ресторан «Кавказ», далі в напрямку Бессарабки з лівого боку (№№ 6 – 20) низка невеликих, але потрібних крамничок різного профілю, зокрема Малий пасаж і аптека. Навпроти – один із найбільш відвідуваних – великий кінотеатр «Київ» і поруч відома у Києві «Сосисочна», а далі – 4-е відділення пошти (№№ 5 – 13). Нині на місці будинку пошти прокладено чи не єдину нову вулицю у старій забудові – Павла Скоропадського. 1960 р. став до ладу Палац спорту на вул. Куйбишева (Еспланадна). За рік-два потому як палац став до ладу, Алла Горська з родиною дивились всесоюзну першість з фігурного катання. На Бессарабській площі два перших будинки на бульварі Шевченка – №1 і 2 – було зведено на початку 1960-х. У будинку №2 розміщувалася відома кав'ярня «Каштан», де часто бувала Алла Горська. Трохи вище по бульвару знаходився ресторан «Ленінград». Слід відзначити, що будівля Бессарабського ринку позначена деякими впливами українського стилю.

Весь Хрещатик було насичено крамницями, їдальнями, недорогими

кав'ярнями (які називали забігайлівками), майстернями з ремонту побутової техніки, одягу, а головним чином взуття, тощо. З прикрістю відзначимо, що майже нічого не збереглося (хоча таким Хрещатик пам'ятає декілька поколінь киян) – зокрема, немає низки книжкових крамниць – книгарні письменників «Сяйво», «Дружба», «Мистецтво», «Ноти» і трохи вище по вулиці Леніна на розі з Пушкінською – «Поезія». На вулиці Карла Маркса (Городецького) на початку 1960-х звели перший широкоформатний і зручний кінотеатр «Україна», вище був Театр імені Івана Франка. На самому початку вулиці Свердлова (Прорізній), №4 знаходився Клуб метробуду, де часто показували кіно. Відзначимо, що лише на Хрещатику та околицях налічувалось близько 10 кінотеатрів, серед тих, які не згадували: «Дружба», «Стереокіно», «Зоря», «Дніпро», «Жовтень», «Кінопанорама», ім. Вагутіна, ім. Чакова та ін. Зазвичай уже з середини дня в них можна було потрапити у відчутну чергу. Втім черги були повсюдно. Кияни, стаючи до черги у залізничних касах на вулиці Пушкінській, орієнтувалися приблизно на 4 години. В особливо метких киян були знайомі касирки.

На площі Калініна на розі з Челюскінців (Костьольній) у старому чотириповерховому будинку знаходилась Спілка художників. У цій будові була і Спілка кінематографістів (будинок не зберігся). Фондівська крамниця, де купляли мистецькі матеріали члени Спілки художників та Худфонду, розміщувалась поруч на вулиці Челюскінців (Костьольній). Вище знаходився планетарій. Нині у цій будівлі знову Олександрівський косял. На місці Будинку профспілок була одна з найбільших у Києві крамниць одягу.

Інший вигляд мала площа Ленінського комсомолу (до 1956 р. площа Сталіна, нині Європейська площа). До 1960 р. не було Будинку гуманітарних інститутів за адресою вулиця Кірова (Грушевського), 4, готелю «Дніпро», будинку УНІАНУ, на місці Українського дому був вхід на Володимирську гірку і невеличка кав'ярня. Тераси було розміщено інакше. Перший підземний перехід у Києві збудовано саме на цій площі. Вона була кінцевою зупинкою для декількох маршрутів тролейбусів. Автомобільного транспорту було так мало, що працівники ДАІ фіксували на Хрещатику перевищення швидкості.

Дещо неоковірний будинок ресторану «Столичний» знесли у середині 2000-х. На першому поверсі будинку була надзвичайно популярна у 1950 – 60-х рр. кав'ярня. Петровською алеєю повз стадіон «Динамо» (ім. В.Лобановського), а далі Парковою дорогою можна було пройти до Зеленого театру – у ті роки існувала традиція літніх відкритих кінотеатрів. Кінотеатр відкрито 1949 р. У будівництві використано елементи Києво-Печерської фортеці. А. Горська ходила ще до літнього кінотеатру на Володимирській гірці. Були навіть менші кінотеатри у дворах – між Свердлова (Прорізною) та Леніна (Хмельницького) та поруч зі стадіоном ім. Хрущова навпроти Театру оперети. Поруч із філармонією була кінцева зупинка трамваєм маршруту 16, яким спускались на Поділ. До того, як 1965 р. через Дніпро пустили метро і виникла відпочинкова зона Гідропарк, основних пляжних місць на Дніпрі було два. Від філармонії спускались сходами на Парковий пішохідний міст, збудований у 1956 – 57 рр., і через нього на міський пляж та відпочинкову

зону на Трухановому острові. З 1960 р., коли стало до ладу перших 5 станцій метро, їздили до станції «Дніпро», а звідти численними невеликими пароплавами можна було вирушати у різних напрямках. Поруч із метро був невеликий зручний пляж.

Повернемось на площу Ленінського комсомолу. Від неї нагору підіймалася вулиця Кірова (Грушевського). Трохи вище від площі у знаменитому будинку «з левами» знаходився Державний музей українського образотворчого мистецтва (ДМУОМ), з середини 1990-х – Національний художній музей (НХМ). Нині у ньому зберігаються твори Алли Горської. У цьому напрямі відзначимо Театр юного глядача на вулиці Рози Люксембург (нині Липська), де часто бувала Алла Горська, зокрема на виставах свого однодумця режисера Миколи Мерзликіна. Трохи далі знаходився Будинок офіцерів, де відбувалися цікаві концерти. Далі можна було їхати до Лаври та Музею Івана Гончара 20-м тролейбусом до кінцевої зупинки «Лавра». На цьому маршруті всі тролейбуси були новенькі, ошатні «Шкоди». Проїздили повз парк Вічної Слави, створений 1957 р. Район Старонаводницької вулиці, де містилася садиба Івана Гончара, до спорудження музею ВВВ мав зовсім інший вигляд, – теплий та затишний. Там у теплу пору року збирався хор «Гомін».

Знайомі та соратники Алли Горської Ірина Заславська та її чоловік Юрій Цехмістренко мешкали на вулиці Лисогірській (район приблизно посередині проспекту Науки). Лисогірською можна було дійти до паркового комплексу Голосіївського озера, створеного 1958 р. Алла Горська з друзями іноді так і ходили. Проспект Науки прокладено

у 1960 – 70 рр. Туди їздили автобусом маршруту 20, який йшов від площі Богдана Хмельницького. У другій половині 1960-х проспектом Науки пустили тролейбус маршруту 1, який до того ходив від Хрещатика до Голосіївської площі. Родина Цехмістренків отримала там помешкання приблизно 1960 р. і працювала неподалік – Ірина в Інституті напівпровідників, Юрій в Інституті ядерних досліджень, коли проспекту Науки ще не було. Вони іноді називали цей район Велика Китаївська – за назвою більшої вулиці, якою туди можна було дістатися з району сучасного автовокзалу. Район автовокзалу – Деміївка – у 1930 – 50-і рр. офіційно називався Сталінським районом, і ця назва – Сталінка – вживалася ще й у 1960 – 70 рр.

Також Алла Горська була у будинку творчості художників у Пуці-Водиці. Туди їздили до площі Шевченка трамваем чи тролейбусом, які проходили повз трамвайне депо ім. Красіна – центр катастрофи 13 березня 1961 р., коли лавина намулу зруйнувала навіть міцні будинки. А оскільки це відбулось раптово, загинули сотні людей. Сліди величезних руйнувань можна було бачити ще декілька років.

Загалом Алла Горська цікавилась історією Києва, зокрема, глобальною проблематикою книги М.Брайчевського «Коли і як виник Київ» [7], руйнуванням Михайлівського Золотоверхого та Успенського соборів, а також спорудженням мосту Метро і виникненням Русанівки. Нові монументальні об'єкти – мозаїки, розписи, пам'ятники – викликали у неї жвавий інтерес.

Для прикладу, у Києві було дві новобудови – автовокзал на Московській площі, зведений у 1957 – 61 рр., та пізніше

Палац піонерів на площі Слави, – у яких мозаїки було виконано Адою Рибачук і Володимиром Мельниченком. Оформлення цими майстрами Меморіального комплексу на Байковому кладовищі та його brutальне знищення відбулося вже після загибелі Алли Горської. Велике зацікавлення викликали розписи Лізи Миронової в ресторані «Курені» в районі Петровської алеї. Обговорювали також мозаїки станції метро «Хрещатик» та на будинку навпроти Театру опери та балету Степана Кириченка.

Алла Горська також ділилася думками з друзями про нові пам'ятники. Зокрема, М. Щорсу, який було відкрито 29 квітня 1954 р., скульптор М.Г. Лисенко (у співавт.); О. Пушкіну – відкрито 2 червня 1962 р. та М. Лисенку – відкрито 29 грудня 1965 р. – обидва скульптора О.О. Ковальова; Д. Мануїльському – відкрито у 1966 р. – скульпторів М.К. Вронського та О.П. Олійника. І, нарешті, пам'ятник чекістам 1967 р. скульптора В.З. Бородая, що як мистецька форма видавався оригінальним, але художниця запитувала: «Навіщо секретній поліції потрібен пам'ятник?».

Нагадаємо, що мистецьке життя було жорстко централізованим. Виставки відбувались лише за планами Спілки художників у підпорядкованих їй трьох виставкових залах. Це найбільш популярний виставковий зал на Червоноармійській (№12) навпроти вулиці Рогнідинської (існує і нині), на вулиці Володимирській навпроти Театру опери та балету. Великі офіційні виставки проходили у Виставочному павільйоні, що містився за Жовтневим палацом.

Топонімія Києва Алли Горської суттєво відрізнялась від теперішньої. На час приїзду родини Горських вулиця Репіна

мала назву Г.Чудновського (до 1955 р.). За офіційною версією, Григорій Ісакович Чудновський (1894 – 1918 рр.) боровся з Українською Центральною Радою. Але перейменували Чудновського на Репіна не тому, що Чудновський випав з номенклатури. Його ім'ям назвали на лівому березі вулицю Річицьку. Нагадаємо радянську топоніміку міста: Богдана Хмельницького була Леніна, Олесь Гончара – В.Чкалова, вулиця Софіївська – М.Калініна, Костьольна – Челюскінців, майдан Незалежності – площа Калініна (перейменовано на Жовтневої революції вже у 1970-х роках), Михайла Грушевського – С.Кірова, Михайлівська – Паризької комуни, Петра Сагайдачного – А.Жданова, Липська – Р.Люксембург, Шовковична – К.Лібкнехта, Пилипа Орлика – Чекістів, Мазепи – Січневого повстання і т. д.

У 2005 р. Комісія з питань найменувань та пам'ятних знаків виконавчого органу Київради – Київської держадміністрації – розглянула пропозиції щодо увічнення імен видатних діячів України. Зокрема, провулок Чеслава Белінського, який знаходиться між вулицею Богдана Хмельницького та бульваром Тараса Шевченка, перейменовано на провулок Алли Горської. У цьому провулку (будинок №10) з 1963 р. мешкав батько Алли Горської, і вона там неодноразово була. Втім це рішення, як і інші пропозиції з того переліку, не було затверджено на сесії Київради [10].

Таким чином, у 1940 – 1960 рр. продовжувалось становлення Києва як центру України у специфічних, не завжди сприятливих умовах УРСР. Крізь призму суспільно-політичної діяльності, творчості та загалом життя Алли Горської показано загальні урбаністичні процеси

розвитку Києва, окремі архітектурні, історичні, культурні явища, тенденції в українознавчому вимірі. Можна зробити висновок, що Київ повільно і важко йшов до того, щоб стати столицею незалежної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Брайчевський М.Ю.* Коли і як виник Київ. – Київ: Наукова думка, 1963. – 163 с.
2. Володимирська. Культурологічний путівник. – Київ: Видавничий дім «Амадей», 1999. – 288 с.
3. *Друг О., Малаков Д.* Особняки Києва. – Київ: Кий, 2004. – 824 с.
4. Євстратій (Зоря) – єпископ УПЦ КП. Духовна місія Києва // *Наша віра.* – 2010. – Травень (№5).
5. *Зарецький О.* Моя мати – Алла Горська // Алла Горська. Червона тіль калини. – Київ: Спалах, 1996. – 240 с.
6. *Зарецький О.* Смерть Алли Горської // *Дзеркало тижня.* – 16 – 22 квітня 2005 (№14). – С.14.
7. *Зарецький О.* Злочин без строку давності // Алла Горська. Життєпис мовою листів / Упор. Л. Огнева. – Донецьк, 2009. – На правах рукопису.
8. *Зарецький О.* Доля Алли Горської: джерела та стан досліджень // *Українознавство.* – 2009. – №4. – С.76 – 85.
9. *Зарецький О.* Родина Алли Горської в Ленінграді: 1930–1940-і роки // *Українознавство.* – 2010. – №1. – С. 163 – 167.
10. *Зінченко Наталія.* Чи знесуть монумент Леніна на Бессарабці? // *Хрещатик.* – 2005. – 8 грудня.
11. Київ: енциклопедичний довідник / За редакцією А.В. Кудрицького. – Київ: Головна редакція УРЕ, 1981. – 736 с.
12. Киев. История городов и сел Украинской ССР в двадцати шести томах. – Киев: Главная редакция Украинской советской энциклопедии, 1979. – 596 с.
13. *Корогодський Р.* Душа українського шістдесятництва // Алла Горська. Червона тіль калини. – Київ: Спалах, 1996. – 240 с.

14. Малаков Д. Прибуткові будинки Києва. – Київ: Кий, 2009.
15. Сніжко В. Навчання в красі. – Київ: Планета-Медіа, 2008. – 384 с.
16. Сніжко В. Свідомості брама. – Київ: Планета-Медіа, 2008. – 352 с.
17. Танюк Л. Слово, театр, життя. – Т. III: Життя. – Київ: Альтерпрес, 2003. – 827 с.
18. П. Тутковський. Передісторична природа Києва // Київ та його околиця в історії і пам'ятках. – Том XXII записок українського наукового товариства в Києві / Під редакцією голови секції академіка Михайла Грушевського. – Державне видавництво України, 1926. – С. 25 – 32.
19. Хоменко О. Національне письменство як художнє українознавство: ідеї, постаті, естетичні практики. – Київ: НДІУ, 2008. – 528 с.
20. Чепелик Віктор. Славетний форум столиці України // Хрещатик. – Київ: Амадей Град Лтд, 1997. – С. 9 – 62.
21. Шероцький К. В. Київ: путівник: Репр. з 1917 р. – Київ: Кобза, 1995. – 374 с.
8. Zaretskyy O. Dolia Ally Horskoi: dzherelata stan doslidzhen // Ukrainoznavstvo. – 2009. – №4. – S.76 – 85.
9. Zaretskyy O. Rodyna Ally Horskoi v Leninhradi: 1930–1940-i roky // Ukrainoznavstvo. – 2010. – №1. – S. 163 – 167.
10. Zinchenko Nataliia. Chy znesut monument Lenina na Bessarabtsi? // Khreschatyk. – 2005. – 8 hrudnia.
11. Kyiv: entsyklopedychnyi dovidnyk / Za redaktsiieiu A.B. Kudrytskoho. – Kyiv, Holovna redaktsiia URE, 1981. – 736 s.
12. Kiev. Istoriya gorodov i sel Ukrainoskoy SSR v dvadtsati shesti tomakh. Glavnaya redaktsiya Ukrainoskoy sovetskoy entsiklopedii. – Kiev: 1979. – 596 s.
13. Korohodskiy R. Dusha ukrainoskoho shistdesiatnystvya // Alla Horska. Chervona tin kalyny. – Kyiv: Spalakh, 1996. – 240 s.
14. Malakov D. Prybutkovi budynky Kyieva. – Kyiv: Kyi, 2009.
15. Snizhko V. Navchannia v krasii. – Kyiv: Planeta-Media, 2008. – 384 s.
16. Snizhko V. Svidomosti brama. – Kyiv: Planeta-Media, 2008. – 352 s.
17. Taniuk L. Slovo, teatr, zhyttia. – Т. III: Zhyttia. – Kyiv: Alterpres, 2003. – 827 s.
18. P. Tutkovskiy. Peredistorychna pryroda Kyieva // Kyiv ta yoho okolytsia v istorii i pamiatkakh. – Том XXII zapysok ukrainoskoho naukovohto tovarystva v Kyivi / pid redaktsiieiu holovy sektsii akademika Mykhaila Hrushevskoho. – Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1926. – S. 25 – 32.
19. Khomenko O. Natsionalne pysmenstvo yak khudozhnie ukrainoznavstvo: idey, postaty, estetychni praktyky. – Kyiv: NDIU, 528 s.
20. Chepelyk Viktor. Slavetnyi forum stolytsi Ukrainy // Khreschatyk. – Kyiv: Amadei «Hrad Ltd», 1997. – S. 9 – 62.
21. Sherotskiy K. V. Kyiv: putivnyk: Repr. z 1917. – Kyiv: Kobza, 1995. – 374 s.

REFERENCES

1. Braichevskiy M.Yu. Koly i yak vynyk Kyiv. – Kyiv: Naukova dumka, 1963. – 163 s.
2. Volodymyrska. Kulturolohichnyi putivnyk. – Kyiv: Vydavnychiy dim «Amadei», 1999. – 288 s.
3. Drug O., Malakov D. Osobnyaki Kieva. – Kyiv: Kyi, 2004. – 824 s.
4. Yevstratii (Zoria) – yepyskop UPTs KP. Dukhovna misiia Kyieva // Nasha vira. – 2010. – Traven (№5).
5. Zaretskyy O. Moia maty – Alla Horska // Alla Horska. Chervona tin kalyny. – Kyiv: Spalakh, 1996. – 240 s.
6. Zaretskyy O. Smert Ally Horskoi // Dzerkalo tyzhnia. – 16 – 22 kvitnia 2005 (№14). – S.14.
7. Zaretskyy O. Zlochyn bez stroku davnosti // Alla Horska. Zhytiepys movoiu lystiv. / Upor. L. Ohneva. – Donetsk, 2009. – Na pravakh rukopysu.

O. Zaretskyi
Kyiv of Alla Horska
Abstract

The city of Kyiv is fundamentally important part of the region of Ukraine, the center of Ukraine and ukrainiskist. The theme of Kyiv as a special unique urban phenomena is analyzed in historical, cultural dimensions. In this paper Kyiv is investigated first of all as a capital of Soviet Ukraine in 1940 – 60's of the 20th century. The development of Kyiv as cultural phenomena in this period is studied through the prism of life, art and social activities of one person – Alla Horska. In this interdisciplinary article we focused Kyiv to understand everyday life of Alla Horska, some important aspects of her life, and the whole picture of her life. The Ukrainian studies of Kyiv phenomena are rather numerous. We'll define some trends that show this problematics as sophisticated and well investigated. Kyiv is located in space, so geographical and geological aspects are adequate. The Ukrainian studies conception of Kyiv in a literary aspect was created by O. Khomenko. It is emphasized that Kyiv is mentioned in texts, which are the base of tradition as «Povist vremianykh lit», «Kyievo-Pecherskyi pateryk», «Slovo pro zakon i blahodat» by Ilarion Kyivskyi and well known novel by V.Pidmohylnyi and «Shchodennyk» by O. Dovzhenko. In some reduced methodology there are several concepts of Kyiv. In literary dimension Kyiv obtains the features of archetype city. Kyiv is a starting point. This theme firstly was set up in «Povist vremianykh lit». For Kyiv of Alla Horska we'll define chronological frame – and first of all Kyiv of 1962–63's – the time of appearance and the highest wave of 60's movement, the Creative Youth Club. In some cases we focused the genesis of Kyiv during Alla Horska life – winter 1943–44 – the end of 1960's. Alla Horska created also an urban Kyiv environment. Stained-glass window «Shevchenko. Mother» is one of her artworks in the Red Building of Kyiv Shevchenko University (also O. Zalyvach, H.Sevruk, L.Semykina, H.Zubchenko). This artwork was destroyed according to the order of one of the members of Communist Party City Committee.

У всіх цивілізаціях, які мали на меті вплинути на суспільну свідомість, характеру музики і музичній освіті надавалося особливого значення, а український народ, його національна культура, володіє скарбами елементів не тільки етнічної культури, а й культури цивілізованої нації. Тому одна з найважливіших закономірностей виховання культурної особистості полягає в тому, що в процесі її формування найефективнішим є шлях пізнання з раннього дитинства культурних надбань свого народу, духовного суверенітету сім'ї, родини, роду, усвідомлення національного «Я» в загальному вселюдському просторі.